

ալ կը պարունակեն, հաւանականօրէն, ճշմարտութեան մասնիկ մը:

Ազարէկեան իր ճառին մէջ համեմատութեան կը դնէր հայ գիւղ մը իր դրացի թուրք եւ քիւրդ գիւղերուն հետ: Եւ նիւթական ու ընդհանուր բարօրութեան տեսակէտով՝ առաջինը բարձր կը դասէր միւս երկուքէն:

«Կրնայ ըլլալ» — ինչպէս կ'ըսեն մեր հայ բնակիչները: «Կրնայ ըլլալ», որ Ազարէկեան իրաւացի է, որ թուրք ու քիւրդ շինականը, թէեւ տիրող տարր, շատ տեղերում աւելի թշուառ ու լքուած էր, աւելի մերկ ու անօթի, քան իր դրացի հայ շինականը:

«Կրնայ ըլլալ», որ այսօր Սորհրդային դժոխքի մէջ իսկ՝ հայ գիւղացին ընդհանրապէս լինի փոքր ինչ աւելի բարեկեցիկ, այսինքն՝ նուազ աղքատ ու թշուառ, նուազ ճնշուած հոգով ու մարմնով, քան թէ, օրինակ, իր հարեւան թաթար գիւղացին:

Ո՛ւ՛մ կարող են սփոփել այդ օրինակները...

Հայ ժողովուրդը իր արհաւիրալի պատմութեան ընթացքին, ամենէն մոայլ ու յուսահատ պայմաններուն մէջ իսկ՝ կրցեր է, այնուամենայնիւ, թեւ տալ իր ստեղծագործ ճիգերուն, կրցեր է — անբաւ զոհողութիւններով անշուշտ — դուրս նետուիլ, թէկուզ միայն ժամանակաւորապէս, իր գետնաթաւ եւ մահամերձ վիճակէն, մաքառիլ իր շուրջը լեռնացած խոչընդոտներուն դէմ եւ ստեղծել քիչ թէ շատ մարդավայել կացութիւն:

Եւ մեր մեծ վիպասանը, որու հրապարակագրութեան ղեկավարող սկզբունքներէն մէկն է իմացական շխտակութիւնը (probite intellectuelle) բնաւ չի ժխտեր «յարարեբական» իրողութիւնը: Տեղ մը չեչտակի կ'արտայայտէ զայն, կարծես նախատեսներով պահպանողական սփոխտիկներու առարկութիւնները իր սեւատես նկարագրութիւններուն եւ չարագուշակ վերլուծումներու դէմ... Կ'արտայայտէ Ասլանի բերնով «Կարծեր» շրջհատորի 48-րդ էջին վրայ, ուր կը նկարագրէ Վանի, Այդեստանի հայ բնակիչներու համեմատաբար շէն ու բարօր վիճակը:

«Ամառնային առաւօտը մի առանձին գո-

վութիւն էր ստացել Այգեստանի լայն փողոցների մէջ, որոնք աչ եւ ձախ կողմից զարդարուած էին սեւագին ուռնիների եւ բարտեմիների շարքերով: Այդ դարաւոր ծառերով հովանաւորուած էին փոքրիկ առուակները, որոնք հասում էին փողոցների երկու կողմերից եւս, եւ ջուր էին մատակարարում քէ այգիներին եւ քէ բնակիչների տները շրջապատող պարտեզներին: Նայելով այդ ծառագարդ բնակարաններին, անձանօք մարդու գլխում իսկոյն ծագում է այն միտքը, քէ որքան ուրայս եւ խաղաղ ապրում է այստեղ քաղաքացին:

— Հայը ապրել գիտէ — ասում էր Ասլանը, ստրկութեան յծի տակ անգամ մա պահպանում է մի տեսակ բարեկեցութիւն եւ դրա մէջն է նրա կենդանականութիւնը, որ դարերի ընթացքում, քէեւ տրորւում է ննջման ներքոյ, քայց դարձեալ չէ մեռնում»1):

Այս տողերու մէջ կ'արտայայտուի հայ կեանքի խորունկ փիլիսոփայութիւնը, հայ ժողովրդական հանճարի մէկ հրաշալի դաղտնիքը...

Բաֆֆին էր, որ կարող էր սփոփուել «յարարեբական» բարեկեցութեան երեւոյթով... այն եւս թուրքահայ իրականութեան մէջ, ուր թուրքն ու քիւրդը անհամեմատ աւելի էին նպաստաւորուած՝ կեանքի, գոյքի ու պատուի ապահովութեան տեսակէտով... Հայ մարդու բարօրութեան աստիճանը պէտք է որ գնահատուի, համեմատելով զայն քրդի, թուրքի, թաթարի, պպուրասի, բուշմէնի, հօտտենտոտի բարօրութեան աստիճաններու հետ... Comparaison n'est pas raison--համեմատութիւնը փաստ մը չէ — «յարարեբական բարեկեցութեան» փխրուն իրողութեամբ կարող էին մխիթարուել միայն ի ծնէ ստրուկները, որոնք արդէն դատապարտեր էին հայ առաջադէմ ժողովուրդը յաւիտեանական գերութեան նզովքին...

Անցնենք «Կայծեր» յեղափոխական քաղաքացիական:

(Վերջը յաջորդով)

1) Ստորագրողը մենք ենք: Մ. Վ.